

2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmų programa

ŠVIETIMO,
MOKSLO
IR SPORTO
MINISTERIJA

NŠA
NACIONALINĖ
ŠVIETIMO
AGENTŪRA

PROJEKTAS 2021-03-26d.
Koreguotas variantas
Kalba neredaguota

Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų bendrai finansuojamas projektas
Nr. 09.2.1-ESFA-V-726-03-0001
„Skaitmeninio ugdymo turinio kūrimas ir diegimas“

PAGRINDINIO UGDYMO SOCIALINIS UGDYMAS

EKONOMIKOS IR VERSLUMO PROGRAMA

2021-03-31

redakcija

Projektą rengia:
Dr. Irena Pekarskienė
Laima Girdauskienė

Turint klausimų kreiptis į Mindaugą Briedį, elektroninio pašto adresu: mindaugas.briedis@nsa.smm.lt

Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšų bendrai finansuojamas projektas
Nr. 09.2.1-ESFA-V-726-03-0001 „Skaitmeninio ugdymo turinio kūrimas ir diegimas“

EKONOMIKOS IR VERSLUMO PROGRAMA

1. Ekonomikos ir verslumo dalyko bendrosios nuostatos	3
2. . Ekonomikos ir verslumo dalyko paskirtis.....	3
3. . Ekonomikos ir verslumo dalyko tikslai ir uždaviniai.....	4
4. Kompetencijų ugdymas dalyku.....	4
5. Pasiekimų sritys.....	6
6. Pasiekimų raida.....	7
7. Mokymosi turinys.....	12
8. Kitų dalykų ryšiai ir integracija.....	25
9. Pasiekimų vertinimas lygiais.....	27

1. Bendrosios nuostatos

Ekonomika ir verslumo dalykas pagrindinėje mokykloje yra svarbi mokinių bendrojo ugdymo dalis. Mokiniai gilina pradinėje mokykloje įgytą supratimą apie ekonominę žmogaus veiklą, galimai kuriamą verslą, susipažįsta su ekonomikos ir verslo modeliais, bendra ūkine veikla ir jos dėsniais visuomenėje, kad galėtų prasmingai ir atsakingai veikti. Mokiniai nagrinėja žmonių gyveną socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje, tyrinėja praeitį, dabartį ir kuria ateities planus. Jie įgyja supratimą apie ekonomiką, finansus, verslą. Mokiniai mokomi dalyvauti ir bendradarbiauti visuomenėje, kurioje jie gyvena.

Ekonomikos ir verslumo dalyką sudaro šie dalykai:

Dalykas	Mokymosi metai		Klasės								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Ekonomika ir verslumas										X	X

2. Ekonomikos ir verslumo dalyko paskirtis

Ekonomikos ir verslumo programos, kaip savarankiško dalyko, mokykloje mokoma tik 9 arba 10 klasėje, todėl šioje programoje mokinių ekonomikos ir verslumo pasiekimai 5–8 klasėse aprašomi kaip kitų dalykų pasiekimai. Skyriuje „Mokinių pasiekimai, ugdymo gairės, turinio apimtis ir vertinimas. 5–8 klasės“ rašoma apie tai, kokios formuojamos ekonomikos nuostatos, kokie ugdomi gebėjimai ir kokių suteikiama žinių per kitų mokomųjų dalykų pamokas. Ekonomikos mokytojams šios integracijos aprašas turėtų pagelbėti planuojant ekonomikos pamokas 9 ir (arba) 10 klasėje.

Programos dalyje, skirtoje 9–10 klasėms, aprašyta, kokios mokinių nuostatos formuojamos, kokie ugdomi gebėjimai ir kokių suteikiama žinių per savarankiško ekonomikos ir verslumo dalyko pamokas. Ugdymo gairės, kuriomis remiantis ekonomikos ir verslumo mokytojas gali organizuoti ugdymo procesą, yra rekomendacinio pobūdžio.

3. Ekonomikos ir verslumo dalyko tikslai ir uždaviniai

Tikslai:

Svarbiausias ekonomikos mokymo ir verslumo gebėjimų ugdymo pagrindinėje mokykloje tikslas – formuoti mokinių ekonominių mąstymą (suvokimą), supratimą apie ekonominių procesų priežastinius – pasekminius ryšius, ugdyti inovatyviai mąstančią asmenybę, gebančią savarankiškai, aktyviai ir kūrybiškai veikti, įgytas žinias struktūruoti ir jas taikyti, priimti vertybinėmis nuostatomis grindžiamus ekonominius sprendimus, būti pilietišku ir atsakingu už asmeninį elgesį jį nuolat kintančioje aplinkoje.

Uždaviniai:

Siekdami ekonomikos ir verslumo ugdymo tikslo, mokiniai:

- taiko įgytas ekonomines žinias kasdieniame gyvenime;
- aktyviai veikdami ugdomi bendravimo, bendradarbiavimo, derybų, lyderystės ir kitus verslumo įgūdžius;
- racionaliai planuoja ir naudoja ribotus išteklius.

4. Kompetencijų ugdymas dalyku

Struktūra

Programoje ugdymo turinys pateiktas koncentrais: 5–8, 9–10 klasės. Pirmenybė teikiama integruotam ugdymo turiniui ir praktiniam mokymo(si) metodui. Veiklos sritys:

- **orientavimosi rinkoje** veiklos sritis apima nuostatas, gebėjimus, vertybes ir žinias, padedančias mokiniams suvokti pagrindinius veikimo ir bendradarbiavimo rinkos ekonomikoje principus;
- **asmeninių finansų tvarkymo** veiklos sritis skirta asmeninių pajamų ir išlaidų tvarkymo pagrindams suformuoti ir pagrindiniams taupymo ir investavimo principams suvokti, suprasti žmogaus psichologinių savybių įtaką finansinei elgsenai.
- **verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymosi** veiklos srityje analizuojama įmonės kūrimo, verslo organizavimo principai, verslo įmonių svarba žmogaus ir visuomenės gyvenime, ugdomi gebėjimai matyti galimybes/nišas rinkoje, kūrybiškai mąstyti, spręsti problemas, organizuoti išteklius taip, kad būtų patenkinti visuomenės poreikiai ir uždirbtas pelnas.
- **valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimo bei vertinimo** veiklos srityje mokiniai supažindinami su valstybės funkcijomis ir įtakas subjektų ekonominiam elgesiui ir nacionalinei ekonomikai, ugdomi mokinių gebėjimai vertinti valstybės vykdomą ekonominę politiką, analizuoti makroekonominius rodiklius;

- **globalinių ekonominių procesų supratimo** veiklos sritis skirta tam, kad mokinys suvoktų ekonomikos procesus tarptautiniu mastu, vertintų ekonominės globalizacijos (tarptautinės prekybos, tiesioginių užsienio investicijų, darbo jėgos migracijos, tarptautinės technologijų sklaidos) teigiamus ir neigiamus padarinius ir ugdytųsi patriotinius jausmus Lietuvai, vertintų jos vietą Europos ir pasaulio ūkio sistemoje.

Mokydamiesi ekonomikos ir verslumo, mokiniai ne tik įgyja žinių ir gebėjimų, padedančių suprasti ekonominę, socialinę aplinką ir sėkmingai joje veikti, bet ir ugdomi bendruosius gebėjimus, vertybines nuostatas (žr., 1 lentelė).

1 lentelė

Kompetencija	Kompetencijos raiška
1. Pažinimo kompetencija	Susipažįsta su ekonomikos mokslo pamatine problema, kaip tenkinti visuomenės poreikius ribotų išteklių sąlygomis. Suvokia darbo, mainų, žmogaus proto ir kūrybingumo įtaką, sprendžiant išteklių ribotumo klausimus. Vykdo informacijos ir duomenų paiešką, analizuoja, apibendrina ir pateikia rezultatus. Geriau suvokia mokinį supančią ekonominę aplinką ir geba priimti ekonomiškai pagrįstus asmeninius sprendimus, vertinti jų pasekmes trumpalaikėje ir ilgalaikėje perspektyvoje. Mokosi rinktis atsakingai esant ribotiems ištekliams, vertinti pasirinkimų pasekmes ir priimti atsakomybę už pasirinkimus. Susipažįsta su naujausiais asmeninių finansų valdymo įrankiais, mokosi jais naudotis kasdieniame gyvenime. Ieško projektinių idėjų. Ieško idėjų įgyvendinimui reikalingos informacijos, ją kaupia, taiko ir pateikia. Nagrinėja valstybės vaidmenį ekonomikoje, aptaria ekonomines sistemas, analizuoja pagrindinius makroekonominius rodiklius, biudžeto pajamas iš išlaidas. Lygina valstybes ekonominiu požiūriu, analizuoja statistinius duomenis ir pateikia išvadas.
2. Socialinė, emocinė ir sveikos gyvensenos kompetencija	Suvokia pamatinius ekonomikos principus kaip žmonių veiklos ir bendradarbiavimo rezultatą. Mokosi, geriau pažinti save, pasitikėti savo jėgomis. Mokosi atsakingai, kūrybiškai ir pozityviai mąstyti, aktyviai veikti individualiai ir kartu, būti atsakingu už asmeninį elgesį jį supančioje aplinkoje. Ugdomi sveiką požiūrį į santykį su pinigais. Nusistato savo asmenines su verslumu susijusias savybes ir pasidalina komandose pareigomis. Identifikuoja socialines problemas, ieško sprendimo būdų ir vertina sprendimų efektyvumą. Diskutuoja apie valstybės mokesčių ir išmokų įtaką asmens ir įmonių veiklai. Analizuoja gyventojų migracijos socialines ir ekonomines priežastis bei pasekmes.
3. Kūrybiškumo	Kūrybingai siekia išsiaiškinti ir suvokti inovacijų reikšmę visuomenės raidai ir ekonomikai. Puoselėja kūrybos

kompetencija	tradicijas ir siekia jų tęstinumo artimojoje aplinkoje. Siekia sąmoningai, savarankiškai ir atsakingai priimti veiklos sprendimus. Kūrybingai, racionaliai ir nuosekliai planuoja savo veiklas, jas kritiškai į(si)vertina ir tobulina, kūrybiškai panaudoja įgytas žinias ir gebėjimus. Planuoja, modeliuoja, kuria, ir vertina produktus. Savo idėjų ir rezultatų pristatymui naudoja vaizdo, garso, šokio, teatro elementus, analizuoja, kaip menai naudojami rinkodaroje ir koki poveikį tai daro vartotojui. Mokosi kūrybiškai paaiškinti makroekonominių rodiklių kitimo priežastis. Kūrybiškai vertina globalizacijos padarinius nacionalinei ekonomikai, politikai ir kultūrai.
4. Pilietiškumo kompetencija	Diskutuoja apie mainų etiką, etišką gamintojų ir vartotojų elgseną, verslo atsakomybę bendruomenei ir darbuotojams, etišką ir teisingą bendravimą su kitais žmonėmis. Ekonomikos procesus ir santykius supranta kaip vieną iš taikaus gyvenimo visuomenėje pagrindų. Mokosi racionaliai vartoti, priimti apgalvotus sprendimus, atsakingai skolintis, įvertinus galimą riziką, taupyti, planuoti savo išlaidas ir pajamas. Domisi inovacijų poveikiu socialinei ir ekonominei aplinkai. Diskutuoja apie socialinių inovacijų praktinę ir ekonominę vertę. Mokosi būti atsakingu ir aktyviu piliečiu, suprasti, kad valstybės biudžetas priklauso nuo visuomenės ekonominio išsivystymo lygio, o valstybės gyvenimo lygį galima pakelti mokantis bei dirbant. Supranta, kad darbas, kūryba, atsakomybė ir bendradarbiavimas yra kelias į asmeninį ir visuomenės klestėjimą. Vertina kaip žmonių priimami vartojimo sprendimai daro įtaką gamtos ir viso pasaulio ateičiai.
5. Kultūrinė kompetencija	Kreipia dėmesį į kalbos ir rašto kultūrą, taisyklingai vartoja ekonomikos, finansų ir verslo terminus bei sąvokas. Diskutuoja gerbdamas kitų nuomonę ir argumentuotai pateikia savo nuomonę. Pamatinius ekonomikos procesus analizuoja kaip svarbią istorinių įvykių ir kultūros dalį. Sklandžiai ir taisyklingai vartoja terminus kalbant apie savo finansinę ateitį ir sudarant sutartis susijusias su asmeniniais finansais. Diskutuoja apie kultūrinės aplinkos poveikį verslo idėjoms ir verslo poveikį kultūrai. Nusako valstybės vaidmenį ekonomikoje skirtingais istoriniais laikotarpiais. Diskutuoja, kodėl, vykstant globalizacijos procesams, svarbu puoselėti nacionalines kultūrinės vertybes.
6. Komunikavimo kompetencija	Dirba komandose, pasidalijant funkcijomis ir mokosi pristatyti komandinio darbo rezultatus auditorijai. Analizuoja situacijas, identifikuoja problemas, atlieka ir pristato kūrybines užduotis, tyrimus, projektus. Veiklų rezultatus pristato nuo idėjos generavimo, rinkos analizės iki prekės ar paslaugos dizaino. Diskutuoja apie „šešėlinės“ ekonomikos egzistavimo priežastis ir poveikį valstybės biudžetui. Komunikuoja apie Lietuvos dalyvavimo tarptautinėse organizacijose ir susivienijimuose pasekmes.

5. Pasiekimų sritys ir pasiekimai

1. Orientavimasis rinkoje

- 1.1. Geba logiškai samprotauti apie rinkos dalyvių elgseną ir pinigų vaidmenį ekonomikoje
- 1.2. Analizuoja veiksnius, turinčius įtakos rinkos kainų pokyčiams.
- 1.3. Atpažįsta rinkos konkurencines struktūras realiame gyvenime /Geba paaiškinti konkurencijos įtaką rinkai.

2. Asmeninių finansų tvarkymas

- 2.1. Geba analizuoti gyventojų pajamų šaltinius ir nustatyti pajamų ir išlaidų struktūrą.
- 2.2. Sudaro tam tikro laikotarpio asmenį (ar šeimos) biudžetą, įvertindami psichologinių savybių įtaką finansinei elgsenai.
- 2.3. Paaiškina palūkanų vaidmenį namų ūkių taupymo ir skolinimosi sprendimams/Geba apskaičiuoti skolinimosi palūkanas.

3. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis

- 3.1. Palygina skirtingas verslo organizavimo formas, išskirdamas jų privalumus ir trūkumus.
- 3.2. Apibrėžia verslo kūrimo ir veiklos vykdymo galimybes Lietuvoje ir generuoja verslo idėją darnios/tvarios plėtros kontekste.
- 3.3. Palygina alternatyvių produktų gamybos ir realizavimo kaštus.

4. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas

- 4.1. Paaiškina valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų struktūrą
- 4.2. Analizuoja, pasinaudodami teikiama statistine informacija, pagrindinius makroekonominčius rodiklius
- 4.3. Apibūdina, kaip valstybė per mokesčius ir išlaidas gali reguliuoti ekonomiką ir galimas ekonominės politikos pasekmes.

5. Globalinių ekonominių procesų supratimas

- 5.1. Paaiškina atviros ekonomikos dedamąsias
- 5.2. Nusako globalizacijos procesų privalumus ir keliamus pavojus nacionalinei ekonomikai.
- 5.3. Paaiškina, kokias galimybes ES teikia jaunimui ir verslui.

6. Ekonomikos ir verslumo pasiekimų raida

7. 2 lentelė

1-2 mokymosi metai	3-4 mokymosi metai	5-6 mokymosi metai	7-8 mokymosi metai	9-10 mokymosi metai
Orientavimasis rinkoje				
A1 Atpažįsta monetas ir	A1 Savais žodžiais nusako	A1 Paaiškina, kas yra rinka	A1 Diskutuoja apie pardavėjų	A1 Analizuoja rinkos dalyvių

banknotus, supranta su pinigais susijusias sąvokas.	kodėl žmonių gyvenime reikalingi mainai.	ir kaip ji sprendžia poreikių tenkinimo ir ribotų išteklių problemą	ir pirkėjų vaidmenį rinkoje.	elgseną ir pinigų vaidmenį ekonomikoje.
A2 Pažįstamame kontekste įvardija prekės ir paslaugos skirtumus, pateikia prekės ir paslaugos pavyzdžių.	A2 Paaiškina, kodėl pirkėjui yra svarbu suvokti produkto kainos kitimą/keitimąsi.	A2 Atlieka skaičiavimus, susijusius su procentiniais kainų pokyčiais. Paaiškina, kodėl kuriant naujų produktų ir paslaugų idėjas svarbu nustatyti rinką, poreikį ir kainą.	A2 Identifikuoja pasirinktų produktų kainų pokyčius.	A2 Paaiškina kainos kitimo mechanizmą ir analizuoja veiksnius, turinčius įtakos rinkos kainų pokyčiams.
A3	A3 Savais žodžiais nusako, kaip supranta terminą „konkurencija“. Vertina konkurencijos privalumus ir trūkumus. Pateikia konkurencijos pavyzdžių iš savo aplinkos.	A3 Paaiškina, kodėl kuriant produktą svarbu atlikti rinkos tyrimą. Apibūdina įvairius klausimyną sudarančių klausimų tipus.	A3 Nusako konkurencijos rinkoje pasekmes vartotojams. Pateikia skirtingos konkurencijos pavyzdžių, susijusių su prekėmis ir paslaugomis.	A3. Palygina skirtingas rinkos konkurencines struktūras.
Asmeninių finansų tvarkymas				
B1 Savais žodžiais nusako kas yra pinigai ir kaip jie uždirbami	B1 Išvardina savo/šeimoms pajamų ir išlaidų elementus	B1 Išvardina šeimos pajamų ir išlaidų elementus	B1 Diskutuoja apie žmonių psichologinių savybių įtaką finansinei elgsenai.	B1 Naudodamiesi statistine informacija analizuoja gyventojų pajamų ir išlaidų struktūrą, mokosi naudotis šiuolaikiniais asmeninių finansų valdymo įrankiais
B2 Nusako skirtumą tarp norų ir galimybių ir	B2 Atlieka paprastus keletos veiksnių reikalaujančius	B2 Atlieka paprastus skaičiavimus (sudėti,	B2 Atlieka konkrečias finansines užduotis	B2 Sudaro tam tikro laikotarpio asmens (ar

pateikia pavyzdžių iš savo artimos aplinkos ar asmeninės patirties.	skaičiavimus (sudėti, atimti arba padauginti), kai jiems pateikiamas pažįstamas finansinis kontekstas.	atimti, padauginti arba padalinti), bei interpretuoja gautus rezultatus, pavyzdžiui, ryšys tarp perkamo kiekio, kainos, patiriamų išlaidų, turimų pajamų. Pateikia pavyzdžių iš asmeninės patirties apie taupymo naudą.	Diskutuoja apie atsakingą savo asmeninių finansų tvarkymą. Paaiškina terminą „Vartojimo sąmoningumas“.	šėimos) biudžetą. Apibūdina galimus finansinių sprendimų padarinius ilguoju ir trumpuoju laikotarpiu.
B3 Savais žodžiais nusako kodėl žmonės skolinasi.	B3 Sprendžia nesudėtingus finansinius klausimus, pvz. kaip panaudoti savo kišenpinigius. Susipažįsta su finansų institucijomis (pvz. bankas, kredito unija) ir elementariai nusako galimas skolinimo/skolinimosi pasekmes.	B3 Apskaičiuoja skolinimosi palūkanas, ir nusako galimas skolinimosi rizikas.	B3 Diskutuoja apie atsakingą skolinimąsi, investavimą ir paaiškina elementariausius finansinius terminus, pavyzdžiui, kas yra disponuojamos pajamos, santaupos, indėlis, palūkanų norma.	B3 Paaiškina palūkanų vaidmenį namų ūkių taupymo ir skolinimosi sprendimams. Palygina įvairių formų kapitalo kaupimo instrumentus ir paaiškina labiausiai jų poreikius atitinkantį variantą.
Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis				
C1 Nusako žmonių veiklos skirtumus praityje ir šiomis dienomis.	C1 Išvardina keletą verslų savo gyvenamoje aplinkoje. Įsivertinę, kas jiems patinka ir ką gerai žmonėms, gali nuspręsti, kokį verslą jie galėtų/norėtų/svajotų pradėti.	C1 Analizuoja esančius verslus ir jų veiklą gyvenamojoje aplinkoje. Identifikuoja verslininko savybes ir supranta ar šios savybės būdingos jiems patiems.	C1 Diskutuoja apie verslo naudą žmonėms, apibrėžia verslininko ir samdomo darbuotojo skirtumus.	C1 . Palygina skirtingas verslo organizavimo formas, išskirdamas jų privalumus ir trūkumus.

C2 Savais žodžiais paaiškina kas yra verslininkas ir kokios jo savybės.	C2 Inscenizuoja nesudėtingas verslo situacijas. Su mokytojo pagalba aptaria, ką būtina padaryti, norint įkurti įmonę, ir kuria elementarų verslo planą.	C2 Mokytojui padedant, planuoja nesudėtingas kūrybines užduotis ar projektus ir pagrindžia jų atlikimo eigą. Paaiškina, kas yra socialiai atsakinga įmonė, pateikia tokių įmonių pavyzdžių.	C2 Savo iniciatyva, planuoja nesudėtingas kūrybines užduotis ar projektus ir pagrindžia jų atlikimo eigą. Paaiškina, kuo skiriasi socialinis verslas nuo įprasto verslo.	C2 Diskutuoja apie verslo kūrimo ir veiklos vykdymo galimybes Lietuvoje ir generuoja verslo idėją darnios/tvarios plėtros kontekste.
C3 Savais žodžiais nusako, kodėl dirbant yra svarbu bendradarbiauti ir pateikia pavyzdžių iš savo patirties.	C3 Paaiškina, kodėl pasidalijimas vaidmenimis padeda pasiekti geresnių rezultatų.	C3 Paaiškina, kas yra naujovių kūrimas ir kodėl šis gebėjimas itin svarbus kuriant verslą.	C3 Diskutuoja apie technologijų ir dirbtinio intelekto poveikį verslui ir vartotojui.	C3 Palygina alternatyvių produktų gamybos ir realizavimo kaštus.
Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas				
D1 Savais žodžiais paaiškina, kad nuomonės išreiškimas balsuojant padeda priimti sprendimus geriausiai atitinkančius klasės ir mokyklos bendruomenės poreikius.	D1 Paaiškina, iš kur vietos savivalda/valstybė gauna pinigų vietos bendruomenės poreikiams patenkinti. Pateikia iš artimiausios aplinkos keletą pavyzdžių kam panaudojami mokesčiai.	D1 Pateikia pavyzdžių, kaip jo šeima susijusi su valstybės biudžetu.	D1 Diskutuoja apie valstybės vaidmenį verslui ir namų ūkiams.	D1 Paaiškina valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų struktūrą ir nusako „šešėlinės“ ekonomikos priežastis ir poveikį valstybės biudžetui.
D2 Paaiškina, kodėl kiekvienam darbui reikia konkrečių įgūdžių. Palygina įvairių specialybių žmonių darbą.	D2 Paaiškina, kodėl žmogui svarbu dirbti ir kas atsitinka netekus darbo.	D2 Paprasčiausiais matematiniais veiksmais skaičiuoja kai kuriuos ekonominius rodiklius, pvz. esant konkrečiam	D2 Išvardina pagrindinius makroekonominius rodiklius ir paaiškina jų esmę.	D2 Analizuoja, pasinaudodami teikiama statistine informacija, pagrindinius makroekonominius

		mokesčio tarifui apskaičiuoja mokesčių sumą ir disponuojamas pajamas.		rodiklius ir vertina, kiek jie atspindi realią situaciją šalyje.
D3	D3 Pateikia pavyzdžių iš artimos aplinkos, ir elementariai paaiškina kodėl ne visas žmonėms reikalingas gėrybes (prekes ir paslaugas) teikia verslas, o dalį jų teikia valstybė.	D3 Apibūdina, kaip valstybė dalyvauja ekonomikoje.	D3 Diskutuoja apie verslo ir gyventojų mokamų mokesčių naudą.	D3 Apibūdina, kaip valstybė per mokesčius ir išlaidas gali reguliuoti ekonomiką.
Globalinių ekonominių procesų supratimas				
E1 Nusako, keletos jo artimiausioje aplinkoje esančių daiktų kilmės (pagaminimo) šalis.	E1 Paaiškina, kodėl, kai kurios Lietuvoje parduodamos prekės, yra pagamintos kitose šalyse.	E1 Paaiškina skirtumus tarp vidaus ir užsienio prekybos.	E1 Paaiškina, kaip šalis yra susijusi su kitomis šalimis.	E1 Paaiškina atviros ekonomikos dedamąsias. Paaiškina, laisvosios prekybos teikiamą naudą ir galimus pavojus nacionalinei ekonomikai.
E2	E2 Savais žodžiais nusako, kaip supranta sąvokas „importas“ ir „eksportas“. Apibūdina Lietuvos kaimynines šalis (geografinė padėtis, kaip galima nuvykti, koks šalies piniginis vienetas).	E2 Paaiškina emigracijos sąvoką ir aptaria žmonių pasirinkimo emigruoti priežastis.	E2 Diskutuoja apie žmonių emigracijos pasekmes. Vienos šalies valiutos vertę apskaičiuoja kitos šalies valiutos verte.	E2. Nusako globalizacijos procesų privalumus ir keliamus pavojus nacionalinei ekonomikai.

E3 Nusako savo svajones kuo norėtų būti (karjera, profesija).	E3 Nusako savo svajones apie karjerą ir elementariai numato žingsnius jų įgyvendinimui.	E3 Paaškina Lietuvos dalyvavimo tarptautinėse organizacijose prasmę.	E3 Nagrinėja statistinius duomenis apie Lietuvos ir užsienio prekybą.	E3 Paaškina, kokias galimybes ES teikia jaunimui ir verslui. Priima ilgalaikių finansinių pasekmių turinčius sprendimus dėl planuojamo įgyti išsilavinimo ar profesijos.
--	--	---	--	---

7. Ekonomikos ir verslumo mokymosi turinys

3 lentelė 1-2 klasė

	Dalyko turinio apimtys
Orientavimasis rinkoje	<i>Socialinio ugdymo pamokose su mokiniais nagrinėjama:</i> Mano norai ir galimybės (kam reikalingi pinigai?; ar viską, ko aš noriu, galiu nusipirkti?; nuo ko priklauso mano pasirinkimo galimybės?)
Asmeninių finansų tvarkymas	Verslas ir verslumas (verslininkas; verslai mano artimiausioje aplinkoje; prekės ir paslaugos).
Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis	Ekonominiai procesai artimiausioje aplinkoje (profesijos, darbai verslo įmonėse, valstybinėse institucijose, įvairių profesijų žmonių darbas bendruomenei) Mano asmeniniai finansai (kaip uždirbami pinigai; euras; pajamos (kišenpinigiai, dovanos); prekių ir paslaugų kainos; apsipirkimo sprendimai; išlaidos; grąža; skolinimasis).
Valstybės vaidmens	Verslas ir verslumas (verslininko savybės; kaip tarpusavyje susiję verslai; prekės, paslaugos; pardavėjai ir pirkėjai) Ekonominiai procesai artimiausioje aplinkoje (kur pagaminti artimiausioje aplinkoje esantys

ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas ir vertinimas Globalinių ekonominių procesų supratimas	daiktai, kaip jie mus pasiekia, kodėl ne visi daiktai pagaminti Lietuvoje)
	<i>Dorinis ugdymas.</i> Neriboti žmonių poreikiai; savanaudiškumas; draugystė; dalinimasis; žmonės yra priversti rinktis, darbo pasidalijimas šeimoje, bendruomenėje, žmonių ydos ir dorybės, kaip jos pasireiškia rinkoje, ribotų išteklių pasaulyje.
	<i>Etika.</i> Pareigų pasidalijimas mokykloje, komandose.
	<i>Matematika.</i> Prekės kaina; graža; pinigų skaičiavimas; pirkiniai. Elementarių matematinių žinių ir gebėjimų taikymas, skaičiuojant paprastus ekonominius objektus.
	<i>Gimtoji kalba.</i> Ateities svajonės, tikslai; pasakos ir rašinėliai pritaikyti temoms: paskatos, turtas ir skurdas, kaina, vartotojai.
<i>Užsienio kalba.</i> Pasirinkimai ir pasekmės; profesijos; darbo pasidalijimas šeimoje, bendruomenėje - talkos; miesto įkūrimų legendos, naudojamų daiktų kilmės šalys.	

4 lentelė3-4 klasė

	Dalyko turinio apimtys
Orientavimasis rinkoje.	<i>Socialinio ugdymo pamokose su mokiniais nagrinėjama:</i> Rinka (pirkėjo ir pardavėjo vaidmuo; kaina; pinigai, perteklius ir stygius.
Asmeninių finansų tvarkymas.	Verslas artimiausioje aplinkoje (ko žmonėms reikia?; ko reikia verslui?; veikiantys verslai artimiausioje aplinkoje; skirtingos paskirties prekės ir paslaugos)
	Darbo išteklių (profesijos; darbo užmokestis; kodėl svarbu žmogui dirbti?; pasekmės netekus

Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis.	darbo)
	Prekių ir pinigų judėjimas. (pirkėjas – vartotojas; gamintojas – pardavėjas; namų ūkis, prekės, paslaugos, ištekliai; verslo įmonė; kaina, pardavėjų pajamos, pirkėjų išlaidos, taupymas, bankai)
Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas ir vertinimas.	Jeigu būčiau verslininkas (verslo idėja; produktas; darbas komandoje, vartotojai; veiklos planavimas; atsakomybė už savo veiksmus; reklama; konkurencija) .
	Ekonominiai procesai bendruomenėje (verslo įmonių ir valstybinių institucijų sukuriamos prekės ir paslaugos; kodėl verslas ir namų ūkiai moka mokesčius valstybei?; atsakingas vartojimas)
Globalinių ekonominių procesų supratimas	Dorinis ugdymas. Neriboti žmonių poreikiai; savanaudiškumas; draugystė; dalinimasis; žmonės yra priversti rinktis; pasekmės už savo veiksmus. Darbo pasidalijimas šeimoje, bendruomenėje.
	Etika. Pareigų pasidalijimas mokykloje, komandose, atsakomybė, empatija
	Matematika. Prekės kaina; graža; pinigų skaičiavimas; pirkiniai. Skaičiavimai, palyginimai: pelnas; sąnaudos. Kūrybiniame procese mokomasi naudotis šiuolaikinių technologijų priemonėmis.
	Gimtoji kalba. Ateities svajonės, tikslai; pasakos ir rašiniai pritaikyti temoms: paskatos, turtas ir skurdas, kaina, vartotojai, verslininkų savybės; reklama; akcijos.
	Užsienio kalba. Pasirinkimai ir pasekmės; profesijos; apsipirkimo sprendimai; užsakymai internete; veiklos planavimas; taupymo sprendimai; susipažinimas su kitomis šalimis; susipažinimas su Lietuva, inovacijos.

5 lentelė 5-8 klasės

	Ekonomikos ir verslumo turinio gairės kitų dalykų pamokose
Orientavimasis rinkoje. Asmeninių finansų tvarkymas. Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymas. Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas ir vertinimas.	<p>Technologijos pamokose. Paaiškina, kas yra rinka; aptaria sprendimus dėl priemonių/medžiagų įsigijimo. Stebi ir analizuoja aktualius aplinkoje vykstančius procesus / problemas, pateikia dvi ir daugiau idėjų kūrybai /problemos sprendimui ir argumentuotai pagrindžia jų pasirinkimą. Planuoja nesudėtingas kūrybines užduotis ar projektus ir pagrindžia jų atlikimo eigą. Skelbimai, kvietimai, reklamos. Informacijos paieška, kaupimas, apdorojimas ir taikymas. Excel skaičiuoklės naudojimas. Darbo rinka. Technologijų ir išradimų praeitis ir ateitis. Ekonominių ir finansinių terminų naudojimas kalbant apie paslaugas, pirkinius, namų ūkį. Draugiškos aplinkai technologijos. Konstrukcinių medžiagų apdirbimo atliekos jų poveikis gamtai, žmogaus sveikatai ir perdirbimas. Senų elementų, baterijų surinkimas ir perdirbimas. Elektronikos atliekos ir jų perdirbimas. Elektromagnetinė spinduliuotė ir jos poveikis aplinkai. Atsinaujinantys energijos ištekliai. Darbo pasidalijimas įvairiais istoriniais laikotarpiais ir skirtingose vietovėse, technologijų raida; išradimai palengvinę žmonių gyvenimą; senovės tradiciniai verslai. Kūrybiniai darbai (hobi verčiame verslu). Mityba: maisto produktų kaina; produktų pasirinkimas, nuolaidos; valgiaraščio sudarymas, tradiciniai lietuviški patiekalai. Kulinarijos praktika, darbo priemonių pasirinkimas; darbų pasidalijimas; technologijos siuvime, kulinarijoje; verslininko ir gamintojo skirtumai; tradicinių/savų rankdarbių pritaikymas kuriant savąjį verslą.</p>
Globalinių ekonominių procesų supratimas	<p>Dorinio ugdymo pamokose. Tikyba. Skaito bibliinius tekstus juos sieja su istoriniu teksto kontekstu, atpažįsta jų aktualumą, sieja su asmenine patirtimi. Krikščioniškas požiūris į kūrinių, Žmogaus santykis su savimi pačiu, kitu, gamta ir Dievu. Krikščionių santykis su gamta ir aplinka. Gailestingumo pavyzdžių iš Šventojo Rašto, šventųjų, savo gyvenimo. Dalyvavimas socialinėje pilietinėje veikloje. Ekologija ir darnus vystymasis Bažnyčios dokumentuose. Pagrindiniai socialinio Bažnyčios mokymo principai.</p> <p>Etika. Asmens savybės. Mano jausmai. Atsakingas elgesys. Kokiose gyvenimo situacijose galiu atrasti save kaip kuriantį, -čia? Ar turiu savo pareigas šeimoje? O teises? Ar esu "ekonominis</p>

	<p>savanaudis” ? Ko labiau trokštu - saugoti gamtą ar ją vartoti? žmogaus įtaka gamtai, gamtos taršos pasekmės.</p>
<p>Informacinių technologijų pamokose. Kompiuterinių objektų kūrimas, redagavimas, valdymas ir taikymas. Technologinių inovacijų pavyzdžių analizė ir praktinis taikymas, sprendžiant problemas. Technologinėmis priemonėmis kuriami mokomieji objektai, priemonės, inovatyvūs produktai. Informacijos paieška, kaupimas, apdorojimas ir taikymas. Excel skaičiuoklės naudojimas paprastų ekonominių užduočių atlikimui, nagrinėjamos Excel finansinės funkcijos. Statistinių duomenų vaizdavimas, skaitymas ir analizavimas, diagramos. Simuliacijos kompiuterinėmis programomis.</p>	
<p>Gimtosios kalbos pamokose. Kalbos taisyklingumas dokumentuose; argumentuoti pasirinkimų motyvai; skelbimai, kvietimai, reklamos; pasekmių įvertinimas; verslininkų savybės; verslo etika, atsakingas elgesys; konkurencija; tarptautinių žodžių rašyba, tarimas, kirčiavimas. Pasakėčiose ir patarlėse atspindima ekonominė patirtis.</p>	
<p>Užsienio kalbos pamokose. Pasirinkimai, alternatyvos, laisvalaikis; profesija visam gyvenimui, išsilavinimas; darbo rinka; rizika; savęs ir šalies pristatymas; Europa, ES. Technologijų ir išradimų praeitis ir ateitis; kūno kalba; žiniasklaida ir jos poveikis; įžymūs žmonės; darbo pasidalijimas, pareigos. Ekonominių ir finansinių terminų naudojimas kalbant apie paslaugas, pirkinius, namų ūkį.</p>	
<p>Gamtamokslinio ugdymo pamokose. Aplinkos tarša atliekomis ir šios taršos mažinimo būdai. Gamtos mokslų galimybės sprendžiant įvairias šiuolaikines problemas. Technologijų įtaka visuomenės raidai. Žmogaus veiklos pasekmės gamtai. Gamtos išteklių ribotumo problemos. Racionalius išteklių vartojimas, antrinės žaliavos. Atsinaujinantys energijos ištekliai. Žmogaus veiklos (pvz., miestų plėtra: namų statyba, gatvių tiesimas, automobilių tarša) įtaka artimiausios buveinės aplinkai. Aplinkos taršos mažinimo būdai. Nacionalinės reikšmės ekosistemų (Baltijos jūros, Kuršių Nerijos, Žuvinto ežero ir pelkės, Punios šilo) aplinkos sąlygos lėmusios šių ekosistemų biologinę įvairovę. Ekosistemų išsaugojimo reikšmė.</p>	
<p>Matematikos pamokose. Kaina ir jos pokyčiai. Nagrinėjami pirkimo, pardavimo, taupymo konteksto uždaviniai ir situacijos, kuriose vartojamos sąvokos <i>procentas, nuolaida, procentinė nuolaida, išlaidos</i> (atliekami veiksmai su natūraliaisiais skaičiais ir dešimtainėmis trupmenomis). Savitės biudžetas. Diskutuojama, kas yra skolinimas(is), taupymas, pajamos, išlaidos, atlygis.</p>	

<p>Aptariamos asmeninės galimybės uždirbti pinigus. Mokomasi planuoti ir valdyti savo savaitės biudžetą, įvertinti jį kaip perteklinį/subbalansuotą/deficitinį. Skaičiavimais grįsti sprendimai. Mokiniai dalyvaudami projektinėje veikloje mokosi kelti idėjas, kurti ir pagrįsti siūlomus įgyvendinimo planus. Jie skatinami ieškoti matematinės informacijos įvairiuose šaltiniuose, ją analizuoti, remtis matematikos žiniomis ir logika priimant sprendimus. Pavyzdžiui, mokiniai gali parengti ir apsvarstyti kelis kelionės, renginio, remonto ir pan. biudžeto pasiūlymus. Didmeninė ir mažmeninė kainos. Aptariamos sąvokos <i>didmeninė kaina, mažmeninė kaina, savikaina, išlaidos</i>. Nagrinėjamas gaminio/paslaugos kainos pokytis nuo gamintojo iki vartotojo. Skaičiuojamos tiesioginių sąnaudų (žaliavų, pusgaminių, įsigijimo, produktą kuriančių darbuotojų darbo užmokesčio, pakavimo, ...) ir netiesioginių sąnaudų (įrangos nusidėvėjimas, produkto gamybos procese patirtos komunalinės paslaugos, sandėliavimas, saugojimas) išlaidos, mažmeninės kainos sudėtinės dalys (antkainis ir pridėtinės vertės mokestis). Lyginama prekės/paslaugos savikaina su jos didmenine ir mažmenine kainomis. Kontekstiniai uždaviniai.</p>
<p>Geografijos pamokose. Išteklių, jų pasiskirstymas, remiantis konkrečiais pasirinktais pavyzdžiais, aiškinasi, kaip gamtos išteklių ir žaliavos virsta gaminiiais. Ūkinės veiklos ypatumai (Mokiniai aiškinasi, kokios yra ekonominės sąlygos skirtingoms ekonominėms veikloms vystyti). Valstybių ekonominiai skirtumai. Užsienio prekyba ir jos apribojimai. Regioninė geografija. Ekonomikos procesai Lietuvoje ir ES. Europos Sąjungoje kylančios socialinės ir ekonominės problemos. Šalių socialiniai ir ekonominiai rodikliai. Žmogaus ir gamtos tarpusavio sąveikos poveikis aplinkai. Tvarios aplinkos komponentų ryšiai. Gyvenimo lygio netolygumo priežastys ir jų mažinimo priemonės.</p>
<p>Istorijos pamokose. Darbo pasidalijimas įvairiais istoriniais laikotarpiais ir skirtingose vietovėse. Išradimai palengvinę žmonių gyvenimą. Senovės tradiciniai verslai. Mainai, pinigai; pinigų galia. Valdžios funkcijos ir jų kaita įvairiais istoriniais laikotarpiais. Lietuvos užsienio prekybos istorija. Lietuva pasaulyje. Europos susivienijimas.</p>
<p>Socialinio, emocinio, sveikatos ugdymo ir žmogaus saugos pamokose. Poreikių įgyvendinimas. Atsakingų sprendimų priėmimas. Empatija, užuojauta, stereotipai. Mokyklos, bendruomenės gerovei skirti projektai, jų įgyvendinimo planas. Reklamos poveikis vartotojui. Asmeniniai ir</p>

	bendruomenės / grupės poreikiai. Išsitraukimas ir įtraukimas kitų į grupės darbą. Dalyvavimo taisyklė, bendradarbiavimas.
	<i>Dailės pamokose. Kūrybiniai darbai (hobi verčiame verslu).</i>

6 lentelė 9/10 klasė

Mokymosi turinys	Esminės sąvokos	Dalykų ryšiai ir integracija
Pasiekimų sritis: Orientavimasis rinkoje		
<p>Ekonomikos samprata. Ekonominiai pasirinkimai. Makroekonomika ir mikroekonomika. Ekonomiką supranta kaip mokslą, nagrinėjantį ribotų išteklių naudojimą neribotiems norams tenkinti. Lygina ribines sąnaudas ir ribinę naudą, vertina verslo ir (arba) asmeninius pasirinkimus, aiškina ribinę naudą ir ribines sąnaudas remiantis paprastais savo veiklos pavyzdžiais. Identifikuoja ekonomines problemas mikro ir makro lygmeniu.</p> <p>Alternatyvieji kaštai ir pasirinkimai. Nusako išteklių stygių kaip pagrindinę ekonomikos problemą ir aiškina, kodėl ir valstybė, ir verslai, ir piliečiai, priimdami racionalius sprendimus, renkasi, o rinkdamiesi įvertina alternatyviausias sąnaudas.</p> <p>Rinkos modelis. Susipažįsta su ekonominėmis sistemomis, jas lygina, išskiria sistemų privalumus ir trūkumus. Paaikškina rinkos ribotumo problemas.</p>	<p>Alternatyvieji kaštai, ribinės sąnaudos ribinė nauda, žiedinė ekonomika, verslo įmonė, namų ūkiai, valstybinis sektorius, mikroekonomika, makroekonomika, prekių/paslaugų rinka, išteklių rinka, paklausa, pasiūla, paklausos dėsnis, pasiūlos, stygius, perteklius, rinkos pusiausvyra, rinkos kaina, konkurencija konkurencinė rinkos struktūra, tobula konkurencinė rinka, monopolija, oligopolija, monopolinė konkurencija.</p>	<p>Geografijos pamokose. Naudodamiesi žemėlapiais, apibūdina Lietuvos ir kitų šalių ekonominę geografinę padėtį, palygina daro išvadas, analizuoja statistikos duomenis, gamtos išteklių įvairovę, jų ribotumą ir svarbą, nagrinėja ribotų išteklių naudojimo galimybes (stygių.), susipažįsta su žiedinės ekonomikos samprata ir šios strategijos įgyvendinimo priemonėmis.</p> <p>Geografijos pamokose. Nagrinėja, kaip ir kodėl atsiranda ūkių specializacija, kokiais kriterijais vadovaujantis (nuosavybės formos, valdymo, prekių ir paslaugų paskirstymo), skiriamos pagrindinės ekonomikos sistemos (rinkos, komandinė, tradicinė). Nagrinėja pavyzdžius.</p>

<p>Pasiūla, paklausa, rinkos kaina. Aiškinasi paklausos ir pasiūlos dėsnius, kainos formavimosi mechanizmą. Analizuoja paklausos ir pasiūlos veiksnius bei vertina veiksnių poveikį rinkos kainų pokyčiams. Apskaičiuoja vartotojų išlaidas.</p> <p>Rinkos konkurencinė struktūra. Aiškinasi konkurencijos naudą visuomenei, pagal konkurencijos laipsnį ir kitus požymius atskiria rinkos tipus.</p>		<p><i>Matematikos pamokose.</i> Apskaičiuoja pusiausvyros kainą, kiekį, kai duotos paklausos ir pasiūlos funkcijos. Apskaičiuoja parduodamus prekių kiekius, esant skirtingoms kainoms, vartotojų išlaidas pirkiniams.</p>
Pasiekimų sritis: Asmeninių finansų tvarkymas		
<p>Pajamų šaltiniai, asmeninės pajamos, asmeninis biudžetas. Apibūdina pagrindines pajamų rūšis, mokosi sudaryti asmeninį arba šeimos biudžetą. Paaiškina, kaip struktūriniai ekonomikos pokyčiai, darbo paklausa ir pasiūla, technologijų kaita, valstybės politika ir kt. daro įtaką piliečių disponuojamoms pajamoms.</p> <p>Veiksniai, darantys įtaką turto kaupimo, taupymo ir investavimo sprendimams. Aptaria planavimo svarbą žmogaus gyvenime. Skaičiuoja mokesčius, kuriuos moka privatūs asmenys. Aptaria finansinių galimybių priklausomybę nuo darbo užmokesčio, mokesčių, infliacijos.</p> <p>Finansinių įstaigų teikiamos paslaugos. Palūkanų norma. Supažindinami su bankų ir kitų finansinių institucijų veikla. Įvairias taupymo ir investavimo priemones vertina pagal likvidumą, riziką ir grąžą. Investavimo priemones lygina pagal investavimo tikslus.</p> <p>Savo finansinio tikslo pagrindimas skaičiavimais. Mokosi nusistatyti asmeninius finansinius tikslus.</p>	<p>Gyventojų pajamos, disponuojamos pajamos, vartojimo išlaidos, gyventojų pajamų mokestis, darbo užmokestis, finansinės institucijos, taupymas, investavimas, palūkanų norma, šeimos biudžetas, akcijos, obligacijos, dividendai, pelningumas, likvidumas.</p>	<p><i>Matematikos pamokose.</i> Apskaičiuoja pajamų struktūrą, pajamų pokyčius, tam tikro laikotarpio vidutines pajamas, pajamų mokestį, disponuojamas pajamas, nustato procentinius pokyčius, apskaičiuoja prekių įsigijimo perkant kreditu ar lizingu kainų skirtumus. Sudaro paskolos išsimokėjimo planą taikant paprastuosius arba sudėtinius procentus. <i>(kontekstiniai uždaviniai)</i></p> <p><i>Matematikos pamokose.</i> Apskaičiuoja paprastas ir sudėtines palūkanas bei palūkanų pokyčius, keičiantis palūkanų normai, diskutuojama apie palūkanų normos įtaką grąžintinai pinigų sumai.</p>

<p>Sudarosavo ateities biudžetą, įvertinant pastovias išlaidas ir pajamas, palygina draudimo, kredito, lizingo ir pan. privalumus ir trūkumus. Sklandžiai ir taisyklingai vartoja terminus kalbant apie savo finansinę ateitį ir sudarant sutartis susijusias su asmeniniais finansais.</p> <p>Sudaro tam tikro laikotarpio asmens (ar šeimos) biudžetą.</p>		
Pasiekimų sritis: Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis		
<p>Verslumas ir verslas, verslininkas ir vadovas, verslininkas novatorius, lyderystė. Aiškinasi verslo vaidmenį visuomenėje. Aptaria, kokių savybių turi turėti verslininkas.</p> <p>Verslo organizavimo formos. Susipažįsta su verslo organizavimo formomis, jas lygina pagal privalumus ir trūkumus. Susipažįsta su ne pelno siekiančių organizacijų veikla. Atskiria socialinį, socialiai atsakingą, tvarų/darnų verslą. Pateikia verslo praktikos pavyzdžių</p> <p>Verslo finansavimas. Susipažįsta su verslo finansavimo formomis ir galimybėmis. Vertina riziką.</p> <p>Konteksto analizė ir problemos identifikavimas. Remiantis dizainu grįsto mąstymo (angl. „Design thnking“) metodika mokiniai, dirbdami grupėmis, generuoja verslo idėjas, atsižvelgdami į tai, kokią problemą jos gali išspręsti. Per praktinę veiklą ugdomi savo verslumo gebėjimus.</p> <p>Problemos analizė - sprendimo pateikimas. Rinkos tyrimas. Susipažįsta su rinkos tyrimo metodais ir atlieka</p>	<p>Verslas, verslumas, gyvenimo lygis, darbo našumas, pardavimų pajamos, pardavimų kaštai, pelnas, nuostolis, lūžio taškas, savikaina, buhalterinis balansas, reklama, apyvarta, specializacija, autorių teisės, finansiniai šaltiniai.</p>	<p>Socialinio, emocinio, sveikatos ugdymo ir žmogaus saugos pamokose. Lyderystės savybės, darbas komandoje, gebėjimas paremti kito idėją. Bendruomeninių paslaugų kūrimas ir įgyvendinimas (poreikio nustatymas, idėjos generavimas, planavimas, išteklių planavimas, suradimas, kliūčių numatymas, įveikimas, korekcija, įgyvendinimas, įsivertinimas, viešinimas)</p> <p>Technologijų pamokose. Projektavimas – projektinių idėjų paieška, detalizavimas, tikslinimas, apibendrinimas grafine / aprašomąja forma (eskizas, schema, brėžinys, techninė užduotis ir pan.) Informacijos, skirtos projektinėms užduotims, medžiagoms/ komponentams/</p>

<p>rinkos tyrimą.</p> <p>Idėjos analizė - verslo planas.Dirba komandoje ir vysto verslo planą, pasinaudodami CANVAS modeliu.</p> <p>Idėjos įgyvendinimas - įmonės tiekimo grandinė. Mokosi vystyti prekę/ paslaugą. Nagrinėja našumo veiksnius ir jų daromą poveikį gamybai.</p> <p>Idėjos įgyvendinimas - įmonės struktūra. Vertina žmogiškųjų išteklių kokybės įtaką darbo našumui. Analizuoja ir vertina bendradarbiavimo ir komandinio darbo galią verslui.</p> <p>Idėjos įgyvendinimas - įmonės finansai. Analizuoja finansavimą parduodant akcijas; mokosi valdyti įmonės finansus pildydami buhalterinio balanso žurnalą.</p> <p>Idėjos įgyvendinimas – marketingas. Reklamuoja, viešina, parduoda produktą / paslaugą.</p> <p>Idėjos įgyvendinimas - prototipas. Sukuria savo idėjos prototipą.</p> <p>Idėjos įgyvendinimas - pristatymas. Pristato savo verslo idėją bendruomenei ir/ar eXpo renginiuose.</p> <p>Kolegų idėjų vertinimas. Vertindami kolegų idėjas mokosi etiškai konkuruoti rinkoje: atsakingai replikuoti ir argumentuoti reflektuoti.</p>		<p>priemonėms, paieška, atranka, kaupimas, taikymas ir pateikimas. Medžiagų/komponentų/priemonių savybių ir/ar charakteristikų pažinimas, jų pritaikymas projektinėms užduotims atlikti.</p> <p>Technologinių procesų, pažinimas, atlikimas ir rezultatų pristatymas – projektinių užduočių praktinio atlikimo procesai ir pasiektų rezultatų pristatymas.</p>
Pasiekimų sritis: Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas ir vertinimas		
<p>Valstybės vaidmuo ekonominėje apyptakoje. Atpažįsta valstybės funkcijas ekonomikoje. Diskutuoja, kokiais atvejais valstybė skatina konkurenciją, kokiais – netgi ją sumažina. Vertina atskirus valstybės sprendimus dėl konkurencijos rinkose.</p>	<p>Ekonominė apytaka, viešosios gėrybės, valstybės biudžetas, valstybės išlaidos ir pajamos, „šešėlinė ekonomika“, tiesioginiai ir netiesioginiai</p>	<p>Geografijos pamokose.9 kl. mokiniai nagrinėja Lietuvos ir pasaulio statistikos duomenis, lygina ir vertina Lietuvą ir pasirinktas šalis pagal ekonominius ir socialinės raidos rodiklius (BVP, ŽSRI,</p>

<p>Viešosios gėrybės. Analizuoja viešąjį ekonomikos sektorių. Skiria viešąsias prekes ir paslaugas nuo privačių prekių ir paslaugų. Pateikia pavyzdžių.</p> <p>Pagrindiniai makroekonominiai rodikliai. Apibūdina pagrindinius rodiklius, nusakančius šalies ekonomikos būklę. Vertina šalies gyvenimo lygį pagal BVP, tenkantį vienam gyventojui, nedarbo lygį ir infliaciją (defliaciją).</p> <p>Mokesčiai į biudžetą. Valstybės biudžetas. Nagrinėja valstybės biudžetą, aiškina valstybės pajamų šaltinius ir pagrindines valstybės išlaidas, biudžetinio finansavimo prioritetus.</p> <p>„Šešėlinė“ ekonomika, jos poveikis valstybės biudžetui. Aptaria šešėlinės ekonomikos priežastis ir pasekmes</p>	<p>mokesčiai, akcizas, pelno mokestis, pridėtinės vertės mokestis, makroekonominiai rodikliai, bendrasis vidaus produktas, bendrasis nacionalinis produktas, infliacija/defliacija, baziniai metai, nedarbo lygis, valstybės biudžetas, fiskalinė politika, monetarinė politika, centrinis bankas, ekonominis augimas, perkamoji galia, viešosios gėrybės, darbo išteklių, darbo jėga, bedarbis, biudžeto deficitas, valstybės skola.</p>	<p>vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė, skurdo lygis), pateikia apibendrinamąsias išvadas. skirsto valstybes pagal jų išsivystymo lygį (besivystančios, išsivysčiusios, kylančios ekonomikos, pramoninės).Nagrinėja būdus ir priemones, kuriomis galima mažinti atskirų regionų atsilikimą .</p> <p>Geografijos pamokose: 10 kl. Naudojant įvairius informacijos šaltinius, mokiniai vertina, kaip ūkio plėtrą Lietuvoje ir pasaulyje lemia gamtos sąlygos, ekonominiai bei politiniai veiksniai. Aiškinasi pramonės išdėstymo veiksnius, sieja juos su konkrečiais pavyzdžiais Lietuvoje ir pasaulyje, vertina aukštos pridėtinės vertės pramonės šakų reikšmę Lietuvos ir pasaulio ekonomikai.</p> <p>Geografijos pamokose: 10 kl.. Nagrinėja Lietuvos ir kitų šalių ekonomikos struktūrą (užimtumas sektoriuose, BVP dalis sektoriuose) bei jos raidą.</p> <p>Matematikos pamokose. Apskaičiuoja ekonominių rodiklių absoliučius ir santykinus pokyčius, ekonominių rodiklių reikšmes, kai žinomi jų pokyčiai, vidutinės tam tikro laikotarpio rodiklių reikšmes ir pan.(kontekstiniai uždaviniai).</p>
---	---	---

<p>Lietuvos verslui ir visuomenei.</p> <p>Valstybės ekonominė politika. Aptaria fiskalinės politikos priemonių veiksmingumą sprendžiant ekonomikos problemas. Skiria valstybės biudžeto deficitą nuo valstybės skolos. Aiškina biudžeto deficito mažinimo būdus bei didėjančio deficito grėsmę šalies ekonominiam stabilumui. Analizuoja centrinio banko vaidmenį.</p>		<p>Matematikos pamokose. Apskaičiuoja mokesčius, esant skirtingoms mokesčių normoms /tarifams, apskaičiuoja valstybės išlaidų struktūrą ir atskirų išlaidų elementų absoliučius ir santykinius pokyčius.</p>
<p>Pasiekimų sritis: Globalinių ekonominių procesų supratimas.</p>		
<p>Atviros ekonomikos modelis. Paaiškina sąvoką „atvira ekonomika“, nusako kodėl ekonomikos atvirumas turi reikšmingos įtakos Lietuvos ekonomikos augimui (dėl poveikio eksportui, tiesioginėms užsienio investicijoms ir inovacijoms).</p> <p>Globalizacijos procesai, jų privalumai ir keliamas pavojus nacionalinei ekonomikai. Vertina teigiamus ir neigiamus globalizacijos padarinius šalių ekonomikai, politikai ir kultūrai. Paaiškina globalizacijos privalumus ir trūkumus.</p> <p>Tarptautinės prekybos nauda. Mainai. Šalių specializacija. Išvardija tarptautinės prekybos ribojimo priemones ir priežastis. Paaiškina mainų tarp valstybių naudą vartotojams, vertina tarpusavio priklausomybės, atsirandančios dėl specializacijos, aspektus. Nusako tarptautinę prekybą skatinančius veiksnius: skirtingus išteklių kiekius ir skirtingas kainas įvairiose šalyse.</p>	<p>Atvira ekonomika, globalizacija, tarptautinė prekyba, laisvoji prekyba muitai, kvotos, muitų sąjunga, embargas, dempingas, valiutos kursas, šalies mokėjimų balansas, užsienio prekybos balansas, Europos sąjunga, tarptautinės organizacijos, eksportas/importas, laisvosios prekybos asociacija.</p>	<p>Geografijos pamokose. 9 kl. Mokiniai nagrinėja Europos Sąjungos šalių ekonominės ir socialinės pažangos skirtumus, aiškinasi regioninės politikos priemones.</p> <p>Geografijos pamokose: 10 kl. Vertina globalizacijos proceso teikiamas galimybes tarptautinei prekybai, tarptautinių bendrovių kūrimuisi ir stiprėjimui, globaliųjų miestų formavimuisi. Vertina globalizacijos procesus Lietuvos kontekste. Vertina erdvines skaitmenizacijos teikiamas galimybes. Aiškinasi transporto plėtrą globalizuotame pasaulyje, išryškina teigiamas ir neigiamas puses. Nagrinėja turizmo rūšis ir jų plėtrą pasaulyje, šio sektoriaus teikiamą naudą šalių ekonomikai bei pažeidžiamumą krizių metu. Vertina turizmo plėtros galimybes Lietuvoje, aptaria Lietuvoje taikomus prekybos apribojimus ir paaiškina, kodėl jie taikomi, nors laisvoji prekyba teikia abipusę naudą.</p>

<p>Valiutos.Paaiškina valiutų kursų poveikį tarptautinei prekybai, atlieka nesudėtingus valiutų kursų perskaičiavimo veiksmus.</p> <p>Europa ir Lietuva pasaulyje. Analizuoja teigiamas ir neigiamas valstybės dalyvavimo tarptautinėse ekonominėse organizacijose puses. Žino ekonomines tarptautines organizacijas, kurioms priklauso Lietuva.</p> <p>Europos susivienijimas.Diskutuoja apie ES teikiamas galimybes jaunimui ir verslui. Aiškinasi paskatas ir jų poveikį asmeninei karjerai.</p>		<p>Matematikos pamokose. Apskaičiuoja prekės kainą, esant skirtingiems muitų tarifams, surenkamų muitų dydį, kai žinomos prekybos apimtys ir muitų tarifai (<i>kontekstiniai uždaviniai</i>).</p> <p>Matematikos pamokose. Vienos šalies valiutos vertę apskaičiuoja kitos šalies valiutos verte(<i>kontekstiniai uždaviniai</i>).</p> <p>Geografijos pamokose. Mokiniai aiškinasi ir vertina svarbiausius politinius ir ekonominius susivienijimus: Europos Sąjunga (ES), Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacija (NATO), Naftą eksportuojančių šalių organizacija (OPEC)</p> <p>Dorinio ugdymo (katalikų tikyba) pamokose: 10 klasėje Apibūdina globalizacijos ir vartotojiškumo sampratą, iš to kylančias problemas, ieško sprendimo būdų. Renkasi nevirtotojišką laikyseną. Žino ir vadovaujasi tvarumo principais.</p> <p>Dorinio ugdymo (katalikų tikyba) pamokose: 9 klasėje. Taiko Bažnyčios socialinio mokymo principus, atsakingai naudodamasis žiniasklaida ir dalyvaudamas savanoriškoje veikloje. Karitatyvinės veiklos galimybės Bažnyčioje.</p>
--	--	--

8. Kitų dalykų ryšiai ir integracija:

Dorinio ugdymo pamokose. Verslo etiketas. Vartotojų teisių apsauga. Vartojimo kultūra. Bendravimo būdai. Konfliktų sprendimo būdai. Autoritetai. Kūrybiškas problemų sprendimas. Gebėjimas dirbti komandoje. Rizikos situacijos, gebėjimas išvelgti pasekmes. Klausymosi menas: pasyvaus ir aktyvaus klausymosi galimybės. Verbalinė ir neverbalinė komunikacija. Atsakomybės prisiėmimas. Socialinė atsakomybė. Savanoriavimas ir pagalba socialiai jautrioms bendruomenėms. Generuoja idėjas ir plėtoja projektus ekologinėmis temomis. Taiko ekologinius principus savo namų aplinkoje. Kaip savo unikalumą, savo savybes, savo mąstymą, kūrybiškumą gali panaudoti rinkdamasis specialybę, ateities kelius. Savęs įprasminimas profesinėje veikloje. Moka išsakyti savo mintį ir išklausti kito mintį.

Gimtosios kalbos pamokose. Reiškia mintis, kuria tekstus žodžiu ir raštu taisyklinga, aiškia bei turininga kalba, pasirinkdami tinkamą kalbinę raišką. Sąmoningas kalbos reiškinių vertinimas, ypač daugiakalbystės aplinkoje. Tarptautinių žodžių, ekonominių terminų rašyba ir tarimas. Viešoji kalba.

Užsienio kalbos pamokose. Mokosi vartoti užsienio kalbą konkrečiuose kontekstuose konkrečiais tikslais: įgyti reikalingą komunikacinę kalbinę kompetenciją reikiamu kalbos mokėjimo lygiu, suteikiančiu galimybių vartoti kalbą siekiant konkrečių asmeninių ar profesinių tikslų. Ekonominių terminų vartojimas. Šiuolaikinės informacijos priemonės: reklama, internetas – prekių ir paslaugų pristatymo priemonės. Verslo pavyzdžių nagrinėjimas (paslaugos, parduotuvės, pirkiniai). Analizuoja globalaus pasaulio problemas.

Informacinių technologijų pamokose. Saugiai, tikslingai ir teisėtai naudoti tinkamas skaitmeninių technologijų technines bei programines priemones. Veiksmingai taikyti skaitmenines technologijas ieškant informacijos, ją apdorojant, taikant, skleidžiant. Asmens duomenų apsauga (duomenų kaupimas, tvarkymas). Valstybės viešojo sektoriaus statistinių duomenų rinkimas ir apdorojimas. Statistinių duomenų apdorojimas, darbas su duomenimis lentelėse, vizualizavimas (vaizdavimas), pristatymas, skaitmeninio turinio kūrimas. Rinkos tyrimų rezultatų analizė ir grafinė interpretacija. Simuliacijos kompiuterinėmis programomis. Mokymasis naudotis interaktyviais asmeninių finansų valdymo įrankiais. Mokymasis saugiai apsipirkinėti internete, naudotis e-banko paslaugomis, žinoti pavojus. Ugdytis esminius darbo skaitmeniniu įrenginiu gebėjimus tvarkant tekstinę, skaitinę, vaizdinę ar garsinę informaciją. Aptariamas, nagrinėjamas ir kuriamas įvairus skaitmeninis turinys: piešiniai, nuotraukos, tekstai, skaičiai ir skaičiavimai lentelėse, diagramos, minčių žemėlapiai, muzikos įrašai, animacija ir pan. Mokomasi,

sprendžiant problemas, rasti ir išsiaiškinti, kas padaryta, tobulinti ir perkurti surinktą medžiagą, kurti naują turinį. Pristatymui ir sklaidai pasitelkti įvairias medijų priemones

Istorijos pamokose: žmogaus teisių ir laisvių atsiradimas, ekonominių sistemų raida istorijos kontekste. Pramonės perversmas, Lietuvos visuomenė tarpukariu: švietimo reformos; žemės reforma, kooperacija ir pramonė; kaimas, miestelis ir miestas; ekonominė emigracija. Didžioji pasaulinė ekonominė krizė (Didžioji depresija) ir jos poveikis visuomenei: JAV, Vokietijos ir Lietuvos pavyzdžiai.

Pilietiškumo pagrindų pamokose. Šešėlinės ekonomikos klausimai, mokesčių vengimas. Taupus išteklių naudojimas, atsakingas vartojimas. Asmens teisės ir pareigos. Pagrindines valdžios institucijos ir jų funkcijos, demokratijos vertybės ir principai. Aktyvus ir atsakingas/kompetetingas dalyvavimas mokyklos, vietos bendruomenės ir visuomenės gyvenime. Ugdosi pilietines ir tautines vertybes, mokosi jomis grįsti savo elgesį ir veiklą asmeniniame bei viešajame gyvenime. Aktyviai dalyvauja nagrinėjant ir sprendžiant aktualias vietos, nacionalines ir globalias problemas, organizuojant renginius mokykloje, bendradarbiauja su kitais mokyklos bendruomenės nariais, keičiasi patirtimi, gautais rezultatais. Apibendrina, išreiškia savo nuomonę. Išskiria save kaip namų ūkį. Geba paaiškinti savo ekonominį vaidmenį valstybėje ir valstybės ekonominę politiką. Dalyvauja grupės ar klasės diskusijoje, debatuose, derasi ir susitaria dėl bendrų sprendimų. Suteikia emocinę, intelektualinę, praktinę pagalbą klasės ar mokyklos bendruomenės nariams.

Dailės pamokose. Mokinys -kūrėjas, idėjų ir įkvėpimo ieškotojas. Plėtojamas mokinių vizualinės išraiškos priemonių pažinimas (idėjų įgyvendinimo būdų paieška ir atranka artimoje aplinkoje, internetinėje erdvėje); Įvairių meno technikų pažinimas ir gebėjimas taikyti (grafinės, spalvinės ir erdvinės raiškos medžiagos ir priemonės, technikos ir kt.). Analizuoja ir apibūdina šiuolaikinių renginių vizualiuosius bruožus. Kūrybinis darbas (išradingas ir kūrybingas montažas, įvairių šriftų parinkimas, įterpti palyginamieji blokai su savo draugų ar kitų dailininkų kūriniais, savitas medžiagos išdėstymo ritmas), siekiant atskleisti save ir kūrybą (įterpti savo draugų, artimųjų interviu, ieškoti autentiško grafinio dizaino).

Gamtamokslinio ugdymo pamokose. Tikslingai ir kūrybiškai taiko turimas gamtos mokslų žinias ir gebėjimus, gautus tyrimų rezultatus skirtingų dalykų integravimo reikalaujančiose / naujose nestandartinėse situacijose, savarankiškai siūlo idėjų problemoms spręsti, pasirenka tinkamiausias. Paaiškina darnų vystymąsi kaip visumą priemonių užtikrinančių žmonių gerovę dabar ir ateityje. Argumentuojant diskutuoja apie vietinės bendruomenės ir Lietuvos sąlygų gerinimo būdus, atsižvelgiant į socialinių, ekonominių, aplinkos procesų ir reiškinių tarpusavio ryšius, gamtos mokslų laimėjimus. Savanoriauja gyvūnų prieglaudose ir/ar kitų gamtos saugos organizacijų veiklose. Argumentuotai diskutuoja apie ekologinį tvarumą įvairiose srityse (žemės ūkis, pramonė, transportas, biotechnologijos).

9. Pasiekimų vertinimas

7 lentelė Ekonomikos ir verslumo pasiekimų lygių požymiai

I	II	III	IV
<p>Turi bendrą supratimą apie ekonomikos žinių taikymą realiame gyvenime. Apibūdina sąvokas savais žodžiais, bet ne visada tinkamai jas vartoja. Diskutuoja įvairiais ekonomikos, finansiniais, verslo klausimais, ne visuomet randa argumentų savo nuomonei pagrįsti. Atlieka tik nesudėtingas ekonomines, finansines ar verslo užduotis, geba naudotis bent keliais mokytojo nurodytais informacijos šaltiniais. Atlikdami užduotis, daro elementarias išvadas.</p>	<p>Žino ir teisingai apibūdina pagrindines sąvokas ir terminus. Taiko žinias naujose, bet nesudėtingose situacijose, kai turimos žinios fragmentiškos, nėra labai išsamios, daromos klaidos neesminės. Savarankiškai pateikia pavyzdžių iš aplinkos. Taisyklingai, tačiau ne visada tiksliai, vartoja (taria, rašo) ekonomines, finansines ir verslo sąvokas, terminus. Savarankiškai atlikdamas ekonomines, finansines ar verslo užduotis, geba naudotis įvairiais mokytojo nurodytais informacijos šaltiniais. Savarankiškai atlieka užduotis, daro išvadas, kurios yra ne visuomet tikslios ir išsamios. Gautus rezultatus įvairiomis formomis pateikia kitiems.</p>	<p>Skiria, lygina ir tinkamai vartoja pagrindines ekonomikos sąvokas, terminus, dėsnius, ekonominius procesus. Įgytas esmines žinias sieja su kasdieniais ekonominiais procesais, vykstančiais realiame gyvenime. Argumentuodamas diskutuoja įvairiais ekonomikos, finansiniais, verslo klausimais. Diskutuoja įvairiais ekonomikos, finansiniais, verslo klausimais, argumentuotai gina savo nuomonę. Savarankiškai atlikdamas ekonomines, finansines ar verslo užduotis, geba naudotis įvairiais informacijos šaltiniais. Kelia hipotezes ir savarankiškai atlieka užduotis, daro teisingas išvadas ir prognozes, gautus rezultatus įvairiomis formomis pateikia kitiems.</p>	<p>Skiria, lygina, interpretuoja ir tinkamai vartoja nagrinėjamas ekonomikos sąvokas, terminus, dėsnius, ekonominius procesus. Turimas/įgytas ekonomikos žinias savarankiškai taiko įvairiose gyvenimo situacijose. Geba savarankiškai įgyti papildomų ekonominio ir finansinio raštingumo žinių. Kūrybingai planuoja, modeliuoja ekonominius, finansinius ar verslo pranešimus, komunikavimo intencijas, tinkamai vartoja įvairias raiškos formas. Savarankiškai atlikdamas ekonomines, finansines ar verslo užduotis, geba naudotis įvairiais pačių surastais informacijos šaltiniais. Savarankiškai identifikuoja ekonominę, finansinę ar verslo problemą, parenka geriausią problemos sprendimo alternatyvą ir savarankiškai ją sprendžia.</p>
Orientavimasis rinkoje			
I	II	III	IV
A1.1	A1.2	A1.3	A1.4

<p>Savais žodžiais apibūdina pagrindines ekonomines sąvokas, bet ne visada tinkamai jas vartoja. Paaishkina, kaip pamatiniai ekonomikos reiškiniai padeda išgyventi, klestėti ir darniai sugyventi ribotų išteklių sąlygomis. Nusako kas yra ekonominė apytaka ir kas yra pagrindiniai jos dalyviai. Paaishkina, kaip pasireiškia vartotojų ir gamintojų vaidmuo rinkoje. Žino skirtumus tarp vartotojų ir gamintojų elgsenos rinkoje. Išvardina keletą pinigų funkcijų.</p>	<p>Žino ir teisingai apibūdina pagrindines sąvokas ir terminus. Išvardina ekonominės apytakos dalyvius ir piniginius bei prekinis srautus. Apibūdina rinkos dalyvių - vartotojų ir verslo įmonių elgseną rinkoje. Nagrinėja elementarius uždavinius, problemas, idėjas remdamasis keliais požiūriais. Išvardina pagrindines pinigų funkcijas.</p>	<p>Skiria, lygina ir tinkamai vartoja nagrinėjamas ekonomikos sąvokas, terminus, dėsnius. Nusako išteklių ribotumo problemą. Mokytojo arba draugų padedamas analizuojam rinkos dalyvių – namų ūkių, verslo ir valstybės - vaidmenį ekonominėje apytakoje. Analizuoja vartotojų ir gamintojų elgseną rinkoje. Samprotauja apie pinigų vaidmenį ekonomikoje, apibūdina jų pagrindines funkcijas.</p>	<p>Analizuoja rinkos dalyvių elgseną (vaidmenis ir atsakomybę). Skiria, lygina, interpretuoja ir tinkamai vartoja nagrinėjamas ekonomikos sąvokas, terminus, dėsnius, ekonominius procesus. Diskutuoja apie pasirinkimo svarbą išteklių ribotumo sąlygomis. Ekonominės problemas skiria mikro ir makro lygmeniu. Įvairiapusiškai analizuoja rinkos dalyvių – namų ūkių, verslo ir valstybės - vaidmenį ekonominėje apytakoje. Rinkos dalyvių vaidmenį kritiškai analizuoja darnios plėtos kontekste. Argumentuotai kalba apie pinigų vaidmenį ekonomikoje, paaishkina jų pagrindines funkcijas.</p>
<p>A2.1 Mokytojo arba draugų padedamas, diskutuoja apie paklausos ir pasiūlos dėsnius. Paaishkina, kaip supranta prekės ar paslaugos paklausą ir pasiūlą, nusako paklausos ir pasiūlos dėsnius, nors kartais ir padaro klaidų. Paaishkina kas yra rinkos pusiausvyra ir, panaudodamas tradicines paklausos ir pasiūlos kreives, rinkos pusiausvyrą pavaizduoja grafike. Atpažįsta stygiaus pavyzdžius savo</p>	<p>A2.2 Žino paklausos ir pasiūlos dėsnius, bando juos taikyti aiškindamas rinkos kainos formavimosi mechanizmą. Išvardina pagrindinius veiksnius, turinčius įtakos paklausos ir pasiūlos kitimui. Paaishkina, kaip paklausos ar pasiūlos pokyčiai gali paveikti prekės ar paslaugos kainą. Sprendžia ekonominius uždavinius: pagal lentelėse pateiktus duomenis,</p>	<p>A2.3 Nusako paklausos ir pasiūlos dėsnius ir mokytojo arba draugų padedamas aiškina kainos formavimosi mechanizmą. Analizuoja paklausos ir pasiūlos veiksnius bei nusako galimą veiksnių poveikį rinkos kainų pokyčiams. Sprendžia ekonominius uždavinius: pagal lentelėse pateiktus duomenis apskaičiuoja pusiausvyros kainą, nubrėžia paklausos ir pasiūlos kreives ir</p>	<p>A2.4 Pritaikydamas paklausos ir pasiūlos dėsnius, paaishkina rinkos kainos formavimosi mechanizmą. Pateikdamas realius pavyzdžius, analizuoja veiksnius, turinčius įtakos konkrečių prekių ar paslaugų rinkos kainų pokyčiams. Sprendžia ekonominius uždavinius: pagal duotas paklausos ir pasiūlos funkcijas apskaičiuoja pusiausvyros kainą ir kiekį; rinkos pusiausvyrą</p>

aplinkoje.	apskaičiuoja pusiausvyros kainą ir kiekį. Konkrečiu atveju išvardina galimas ribotų išteklių naudojimo alternatyvas.	pusiausvyrą parodo grafike, apskaičiuoja vartotojų išlaidas pirkiniams. Teisingai suformuluoja konkretaus pasirinkimo kriterijus ir apibrėžia pasirinkimo alternatyvias sąnaudas.	interpretuoja grafiškai, apskaičiuoja parduodamus prekių kiekius, esant skirtingoms kainoms ir apskaičiuoja vartotojų išlaidas pirkiniams. Samprotauja, kokie veiksniai gali daryti įtaką konkrečių prekių ar paslaugų kainų pokyčiams. Argumentuodamas nusako pasirinkimo alternatyvias sąnaudas.
A3.1 Išvardina rinkos konkurencinės struktūros tipus. Paaškina skirtumus tarp tobulos konkurencijos rinkos ir monopolinės rinkos. Nusako pagrindinius kriterijus, kuriais remiantis šalys skirstomos į tradicinės, komandinės (planinės), rinkos, mišriosios ekonomikos šalis.	A3.2 Padedant mokytojui arba draugams, diskutuoja apie konkurencijos naudą vartotojams ir visuomenės gerovei. Išvardina rinkos konkurencinės struktūros tipus ir paaškina pagrindinius jų bruožus. Nusako atskirų ekonomikos sistemų bruožus.	A3.3 Paaškina, kodėl konkurencija rinkoje yra svarbi ne tik vartotojams bet ir visuomenei. Nusako bruožus, naudojamus rinkos struktūrai atpažinti. Atpažįsta mokytojo pateikiamus skirtingos konkurencijos pavyzdžius. Paaškina rinkos monopolizavimo pasekmes visuomenei. Nusako atskirų ekonomikos sistemų bruožus, jas atpažįsta ir pateikia pavyzdžių.	A3.4 Argumentuotai paaškina konkurencijos svarbą rinkai, šalies ekonomikai ir visuomenei. Pagal konkurencijos laipsnį ir kitus požymius atskiria rinkos tipus ir palygina jų pasekmes rinkai. Pateikia skirtingos konkurencijos pavyzdžių iš Lietuvos ūkio. Savarankiškai atpažįsta ir palygina ekonomines sistemas, jų pranašumus ir trūkumus.
Asmeninių finansų tvarkymas			
B1.1. Išvardina pagrindinius gyventojų pajamų ir išlaidų elementus, pagal pateiktus statistinius duomenis padaro ekonomines išvalgas apie pajamų ir išlaidų kitimo tendencijas. Mokytojo arba draugų padedamas iškelia ekonominę, finansinę ar verslo problemą, įvardija kelis	B1.2 Mokytojo arba draugų padedamas, analizuoja gyventojų pajamų ir išlaidų struktūrą. Apskaičiuoja pajamų ir išlaidų absoliučius ir procentinius pokyčius. Apibūdina, kaip galima valdyti asmeninius finansus, samprotauja apie finansinę	B1.3 Naudodamiesi mokytojo pateikiama statistine informacija, analizuoja ir apibendrina gyventojų pajamų ir išlaidų struktūrą ir pokyčius laike. Atlieka ekonomines – finansines užduotis: nustato gyventojų pajamų ir išlaidų struktūrą, apskaičiuodamas atskirų	B1.4 Savarankiškai surenka reikalingą statistinę informaciją apie gyventojų pajamų ir išlaidų struktūrą ir pokyčius laike, ją apibendrina ir analizuoja. Atlieka ekonomines – finansines užduotis: nustato gyventojų pajamų ir išlaidų struktūrą, apskaičiuodamas atskirų

<p>problemų sprendimų būdus. Mokytojui ar draugams padedant, parenka vieną problemos sprendimo būdą ir bando išspręsti.</p>	<p>riziką. Savo artimoje aplinkoje randa ekonominę, finansinę ar socialinę problemą, įvardija kelis problemų sprendimų būdus. Dalyvauja diskusijose, išsako savo nuomonę.</p>	<p>elementų lyginamąsias dalis, apskaičiuoja pajamų ir išlaidų absoliučius ir procentinius pokyčius. Žino šiuolaikinius asmeninių finansų valdymo įrankius, paaiškina finansinę riziką bei apibūdina jos valdymo būdus. Identifikuoja ir savarankiškai sprendžia nesudėtingą ekonominę, finansinę ar socialinę problemą, įvardindamas kelis problemos sprendimo būdus. Parinkdamas problemos sprendimo būdą kartais klysta.</p>	<p>elementų lyginamąsias dalis, apskaičiuoja pajamų ir išlaidų absoliučius ir procentinius pokyčius bei pateikia ekonomiškai argumentuotas išvadas. Moka naudotis šiuolaikiniais asmeninių finansų valdymo įrankiais ir nusako finansinę riziką bei paaiškina finansinės rizikos ir naudos valdymo svarbą. Savarankiškai randa pavyzdžių, atitinkančių nagrinėjamą ekonominę situaciją.</p>
<p>B2.1. Paaiškina asmeninio biudžeto sampratą. Iš savo asmeninės patirties pateikia pavyzdžių.</p>	<p>B2.2. Pagal pateiktą pavyzdį sudaro asmeninį biudžetą, vertina jo stovį trumpuoju laikotarpiu.</p>	<p>B2.3. Savarankiškai skaičiuoja ir, mokytojui vadovaujant, planuoja savo (savaitės, mėnesio) biudžetą. Apibrėžia galimus konkretaus pasirinkimo padarinius, nusako šių padarinių poveikį ateičiai.</p>	<p>B2.4. Išsikelia asmeninį tikslą ir sudaro alternatyvius biudžetus, numatytam tikslui pasiekti, juos tarpusavyje palygina ir argumentuotai pagrindžia savo pasirinkimą. Diskutuoja apie finansinių sprendimų padarinius ilguoju ir trumpuoju laikotarpiu.</p>
<p>B3.1 Paaiškina, kas yra paprastosios ir sudėtinės palūkanos. Diskutuoja apie galimus taupymo ir investavimo būdus.</p>	<p>B3.2 Paaiškina ir palygina paprastąsias ir sudėtinės palūkanas. Atlieka ekonomines – finansines užduotis: apskaičiuoja paprastąsias palūkanas. Išvardina pagrindinius kapitalo kaupimo instrumentus.</p>	<p>B3.3 Diskutuoja apie palūkanų vaidmenį žmonių taupymo ir investavimo sprendimams. Išvardina ir tarpusavyje palygina taupymo ir investavimo priemones. Apibūdina pagrindinius kapitalo kaupimo instrumentus ir pagrindžia jų poreikius geriausiai atitinkantį variantą. Atlieka ekonomines – finansines užduotis:</p>	<p>B3.4 Argumentuotai kalba apie palūkanų vaidmenį skolintojams ir besiskolinantiems ir kaip palūkanų kitimas veikia žmonių priimamus finansinius sprendimus. Palygina įvairių formų kapitalo kaupimo instrumentus ir paaiškina psichologinių savybių įtaką žmonių priimamiems finansiniams sprendimams.</p>

		apskaičiuojapaprastąsias ir sudėtines palūkanas.	Atlieka ekonomines – finansines užduotis: skaičiuoja paprastąsias ir sudėtines palūkanas.
Verslo organizavimas ir verslumo gebėjimų ugdymasis			
<p>C1.1 Išvardina pagrindines verslo organizavimo formas, įvardina bent vieną jų privalumą ir trūkumą. Su mokytojo arba draugų pagalba aptaria, kokių savybių turi turėti verslininkas.</p>	<p>C1.2 Nusako kaip supranta verslumą ir verslą. Išvardina pagrindines verslo organizavimo formas, įvardina jų privalumus ir trūkumus. Paaškina priežastis, skatinančias imtis verslo, svarsto, kaip ir kodėl verslininkai rizikuoja įgyvendindami savo idėjas.</p>	<p>C1.3 Nusako verslo vaidmenį savo aplinkoje ir paaškina, kuo svarbus verslumas. Palygina skirtingas verslo organizavimo formas, išskirdamas jų privalumus ir trūkumus. Atpažįsta skirtingas verslo organizavimo formas, pateikia praktinių pavyzdžių. Diskutuoja apie verslo socialinę atsakomybę.</p>	<p>C1.4 Nusako verslo vaidmenį rinkos ekonomikoje ir argumentuotai paaškina, kuo svarbus verslumas. Įsivertina savo verslumo gebėjimus, juos ugdo. Palygina skirtingas verslo organizavimo formas, išskirdamas jų privalumus ir trūkumus. Pateikia skirtingų verslo organizavimo formų pavyzdžių iš Lietuvos ūkio. Atskiria socialinį, socialiai atsakingą, tvarų verslą. Pateikia verslo praktikos pavyzdžių Paaškina, kodėl verslas siekia sukurti naujoves.</p>
<p>C2.1 Mokytojui arba draugams padedant, sugalvoja verslo idėją arba padeda realizuoti kitų inicijuotus praktinės veiklos projektus. Aptaria verslo plano etapus, bet neatlieka tikslų skaičiavimų ir išsamaus pagrindimo. Tirdamas rinką, iškelia elementarias hipotezes. Pristato verslo idėją kolegoms ir atsakingai vertina kolegų verslo idėjas. Išvardina sėkmingo verslininko savybes.</p>	<p>C2.2 Su komandos draugais modeliuoja verslo įmonės įkūrimą, valdymą ir likvidavimą. Tirdamas rinką, iškelia elementarias hipotezes, apibūdina rinkos tyrimo metodus, tačiau juos taiko tik dalinai, pagrįsdamas savo verslo idėjos įgyvendinimą. Padedamas mokytojo arba draugų, rengia verslo planą, bet neatlieka skaičiavimų. Pristato savo verslo idėją</p>	<p>C2.3 Dalyvauja kitų (kolegų ar mokytojo) inicijuotose diskusijose apie verslo kūrimo ir veiklos vykdymo galimybes Lietuvoje. Modeliuoja verslo įmonės įkūrimą, valdymą ir likvidavimą. Pasakoja apie savo sugalvotos verslo idėjos tikslines rinkas. Mokytojo arba draugų padedamas, parengia rinkos tyrimui anketos klausimus ir kelia hipotezes. Rengia verslo planą, apytiksliai įvertindamas</p>	<p>C2.4 Inicijuoja diskusiją apie verslo kūrimo ir veiklos vykdymo galimybes Lietuvoje ir generuoja verslo idėją darnios/tvarios plėtros kontekste. Imasi iniciatyvos praktinės veiklos projektams kurti ir realizuoti. Modeliuoja verslo įmonės įkūrimą, valdymą ir likvidavimą Vartodamas pagrindines sąvokas ir terminus argumentuotai reiškia nuomonę apie sugalvotos verslo</p>

	<p>klasės arba mokyklos bendruomenei. Dalyvauja kolegų verslo idėjų pristatyme ir atsakingai vertina kolegų pastangas.</p>	<p>būtinai išlaidas, tikėtinas pajamas ir galimas rizikas. Įsitraukia į bendravimą ir bendradarbiavimą, prisiima atsakomybę komandoje. Savo/komandos verslo idėją pristato viešai (klasėje, mokyklos bendruomenei). Aktyviai dalyvauja kolegų verslo idėjų pristatyme, atsakingai, iniciatyviai, vertina kolegų pastangas.</p>	<p>idėjos vertę, tikslines rinkas, verslo finansavimo galimybes. Analizuoja vadovo/lyderio indėlį į verslą. Rengia verslo planą, apskaičiuodamas išlaidas, tikėtinas pajamas. Apskaičiuoja lūžio tašką, apibrėžia galimas rizikas. Savarankiškai ar komandoje atlieka rinkos tyrimus: sukuria klausimus, iškelia hipotezes, apibendrina jų rezultatus. Savo/komandos verslo idėją pristato viešai (klasėje, mokyklos bendruomenei, eXpo renginiuose). Vertindamas kolegų idėjas, pateikia jiems klausimus, palygina jas tarpusavyje ir argumentuotai reflektuoja. Demonstruoja pagrįstą asmeninę poziciją, pagarbą kitokioms nuomonėms, jų prielaidų ir galimų pasekmių suvokimą.</p>
<p>C3.1 Išvardina gamybos ir realizavimo kaštų/sąnaudų sudedamąsias dalis. Atlieka nesudėtingus skaičiavimus</p>	<p>C3.2 Mokytojui arba draugams padedant, suskirsto gamybos ir realizavimo kaštus/sąnaudas į grupes ir apskaičiuoja juos.</p>	<p>C3.3 Savarankiškai suskirsto gamybos ir realizavimo kaštus/sąnaudas į grupes, apskaičiuoja juos, įvertindamas galimas išlaidas. Pateikia alternatyvių produktų pavyzdžių.</p>	<p>C3.4 Sugrupuoja, apskaičiuoja ir palygina alternatyvių produktų gamybos ir realizavimo kaštus/sąnaudas. Nusako kaip galima sumažinti kaštus/sąnaudas, nebloginant produktų kokybės.</p>
<p>Valstybės vaidmens ekonomikoje ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas bei vertinimas</p>			

<p>D1.1 Paaškina, kas yra valstybės biudžetas, kaip formuojamos biudžeto pajamos ir kam skiriamos biudžeto išlaidos. Pagal pateiktus duomenis, nustato valstybės biudžeto stovį.</p>	<p>D1.2 Pademonstruoja bendrą supratimą apie valstybės biudžeto struktūrą, pajamų šaltinius ir išlaidų elementus. Pagal pateiktus duomenis apskaičiuoja valstybės biudžeto (pajamų ir išlaidų) struktūrą.</p>	<p>D1.3 Pagal pateiktus duomenis, apskaičiuoja valstybės biudžeto (pajamų ir išlaidų) struktūrą, ir, mokytojui arba draugams padedant, suformuluoja išvadas. Dalyvauja diskusijose, analizuoja Lietuvos biudžeto pajamų ir išlaidų struktūrą, apibūdina biudžeto stovį, bando paaiškinti priežastis, kodėl valstybės biudžetas yra deficitinis ar perteklinis Lygina pateiktą informaciją apie skirtingo laikotarpio Lietuvos ir kitų šalių valstybės biudžetus ir, padedamas mokytojo arba kolegų, formuluoja išvadas.</p>	<p>D1.4 Paaškina valstybės biudžeto pajamų ir išlaidų struktūrą ir nusako „šešėlinės“ ekonomikos priežastis ir poveikį valstybės biudžetui. Analizuoja valstybės biudžeto struktūrą, apskaičiuodamas pajamų ir išlaidų elementų lyginamąsias dalis ir pateikia savo įžvalgas apie įvairių laikotarpių Lietuvos biudžeto išlaidų struktūros pokyčius. Aktyviai dalyvauja diskusijose, išsako argumentais pagrįstą nuomonę, analizuoja ir vertina Lietuvos biudžeto pajamų ir išlaidų struktūrą, apibūdina biudžeto stovį, pateikia savo požiūrį, kodėl valstybės biudžetas yra deficitinis ar perteklinis. Renka duomenis apie skirtingų laikotarpių (ekonominių sukrėtimų ir ekonominių pakilimų) Lietuvos valstybės, kitų šalių biudžetus, ir, juos analizuodamas, lygindamas, savarankiškai generuoja išvadas. Diskutuoja ir reiškia savo nuomonę apie „šešėlinės“ ekonomikos priežastis ir pasekmes.</p>
<p>D2.1 Turi bendrą supratimą apie</p>	<p>D2.2 Naudodamasis pateiktais</p>	<p>D2.3 Pademonstruoja bendrą</p>	<p>D2.4 Pasinaudodamas teikiama</p>

<p>makroekonominis rodiklius, moka apskaičiuoti jų santykinis pokyčius ir, mokytojui arba draugams padedant, padaryti išvadas.</p>	<p>statistiniais duomenimis apie įvairių šalių ekonomiką, atlieka jų analizę, lygindamas tarpusavyje, apskaičiuodamas ekonominių rodiklių pokyčius ir, padedant mokytojui arba draugams, padaro išvadas apie šalių ekonominę išsivystymą.</p>	<p>supratimą apie ekonominius ciklus, apibūdina ekonominę situaciją atspindinčius rodiklius. Su mokytojo arba draugų pagalba surenka reikalingus statistinius duomenis apie įvairių šalių ekonomiką, pateikia juos lentelių ir grafikų forma, atlieka jų analizę, lygindamas tarpusavyje bei apskaičiuodamas ekonominių rodiklių pokyčius ir padaro išvadas apie šalių ekonominę išsivystymą. Savo išvadas pristato diskusijose.</p>	<p>statistine informacija, analizuoja, pagrindinius makroekonominis rodiklius ir vertina, kiek jie atspindi realią situaciją šalyje. Paaškina ekonominius ciklus, jų pasireiškimo požymius ir pagrindinius makroekonominis rodiklius. Savarankiškai surenkastatistinius duomenis apie Lietuvos ir kitų šalių ekonomiką, susistemina juos lentelių ir grafikų forma, juos analizuoja, lygina, apskaičiuoja ekonominių rodiklių santykinis pokyčius ir pateikia išvadas apie šalių ekonominę išsivystymą. Aktyviai dalyvauja diskusijose ir pademonstruoja savo požiūrį į tai, kiek oficiali statistinė informacija atspindi realią situaciją šalyje.</p>
<p>D3.1 Pademonstruoja bendrą supratimą apie fiskalinę politiką, kam ji skirta ir kokiomis priemonėmis ji įgyvendinama. Apibūdina monetarinės politikos esmę.</p>	<p>D3.2 Paaškina, kas yra fiskalinė ir monetarinė politika. Išvardina šių politikų priemones, apibūdina jų skirtumus ir kokių tikslų siekiama jas įgyvendinant.</p>	<p>D3.3 Paaškina fiskalinės ir monetarinės politikos priemones. Dalyvauja mokytojo ar kitų kolegų inicijuotose diskusijose apie fiskalinės politikos taikymą esant skirtingam ekonominiam ciklui. Pademonstruoja bendras žinias apie monetarinę politiką, Europos centrinio banko ir Lietuvos centrinio banko veiklą.</p>	<p>D3.4 Apibūdina, kaip valstybė per mokesčius ir išlaidas gali reguliuoti ekonomiką. Išsamiai paaškina fiskalinės ir monetarinės politikos priemones, jų poveikį šalies ekonominiam augimui. Aktyviai diskutuoja apie fiskalinės politikos priemonių taikymą esant skirtingam ekonominiam ciklui. Savarankiškai surenka informaciją apie Europos centrinio banko ir Lietuvos centrinio banko vykdomas</p>

			monetarinės politikos priemonės, jas vertina ir pateikia savo nuomonę apie monetarinės politikos veiksmingumą.
Globalinių ekonominių procesų supratimas			
E1.1 Išvardina procesus, vykstančius atviroje ekonomikoje. Mokytojui arba draugams padedant, nusako tarptautinės prekybos naudą ir keliamus pavojus.	E1.2 Nusako uždaros ir atviros ekonomikos skirtumus, paaiškina tarptautinės prekybos priežastis ir pasekmes, išvardina tarptautinės prekybos suvaržymo priemones. Mokytojo arba draugų padedamas analizuoja, interpretuoja elementarią informaciją, parengia nesudėtingus pranešimus.	E1.3 Paaiškina, kaip suprantama atvirą ekonomiką, įvardina jos teikiamus privalumus ir keliamus pavojus nacionalinei ekonomikai. Apibūdina tarptautinės prekybos priežastis, laisvąją tarptautinę prekybą ir tarptautinės prekybos suvaržymo priemones. Dalyvauja diskusijose apie globalizacijos proceso apraiškas, teikiamus privalumus ir keliamus pavojus. Padedamas mokytojo arba draugų, pateikia realių situacijų pavyzdžių. Pagal pateiktus duomenis atlieka analizę ir išvelgia tendencijas.	E1.4 Paaiškina atviros ekonomikos dedamąsias. Paaiškina, laisvosios prekybos teikiamą naudą ir galimus pavojus nacionalinei ekonomikai. Pateikia savo nuomonę apie nacionalinės ekonomikos sąsajas su kitų šalių ekonomikomis, t.y. pademonstruoja žinias ir savo požiūrį globalizacijos kontekste. Pateikdamas pavyzdžius, aiškina tarptautinės prekybos politikos priemones bei taikymo tikslus ir pasekmes vartotojams, verslui ir nacionalinei ekonomikai. Diskutuoja apie tarptautinės prekybos naudą ir keliamus pavojus. Savarankiškai renka ir analizuoja Lietuvos užsienio prekybos duomenis, juos apibendrina, išvelgia tendencijas ir paaiškina galimas pasekmes. Nusako tarptautinę prekybą skatinančius veiksnius: skirtingus išteklių kiekius ir skirtingas kainas įvairiose šalyse.
E2.1 Mokytojui arba draugams	E2.2 Analizuoja globalizacijos	E2.3 Dalyvauja diskusijose apie	E2.4 Nusako globalizacijos procesų

<p>padedant, nusako globalizacijos proceso esmę, teikiamus privalumus ir pavojus.</p>	<p>procesų pateiktus pavyzdžius ir mokytojo arba draugų padedamas padaro išvadas. Paaiškina mainų tarp valstybių naudą vartotojams.</p>	<p>globalizacijos proceso apraiškas, teikiamus privalumus ir keliamus pavojus. Padedamas mokytojo arba draugų, pateikia realių situacijų pavyzdžių. Pagal pateiktus duomenis atlieka analizę ir išvelgia tendencijas. Išvardija tarptautinės prekybos ribojimo priemones ir priežastis.</p>	<p>privalumus ir keliamus pavojus nacionalinei ekonomikai. Aktyviai diskutuoja apie globalizacijos proceso apraiškas, teikiamus privalumus ir keliamus pavojus šalies ekonomikai, politikai, kultūrai. Pateikia realių situacijų pavyzdžių. Savarankiškai renka ir analizuoja reikalingus duomenis bei informaciją iš įvairių šaltinių, juos apibendrina, nustato tendencijas ir paaiškina priežastis. Vertina valstybių tarpusavio priklausomybę, atsirandančią dėl specializacijos.</p>
<p>E3.1 Išvardina pagrindines tarptautines organizacijas, kuriose dalyvauja Lietuva.</p>	<p>E3.2 Pademonstruoja bendrą supratimą apie tarptautines organizacijas, kuriose dalyvauja Lietuva, ir Europos sąjungos bendrąją politiką.</p>	<p>E3.3 Mokytojui arba draugams padedant, surenka informaciją apie Lietuvos dalyvavimą tarptautinėse organizacijose, diskutuoja apie dalyvavimo naudą. Analizuoja ES sanglaudos politiką, teikiamas galimybes verslui ir jaunimui.</p>	<p>E3.4 Savarankiškai surenka informaciją apie Lietuvos dalyvavimą tarptautinėse organizacijose, inicijuoja diskusiją apie dalyvavimo naudą. Detaliai aptaria ES sanglaudos politiką, jos teikiamas galimybes verslui, viešajam sektoriui ir jaunimui. Paaiškina, kokias galimybes ES teikia jaunimui ir verslui. Planuoja savo karjerą, atitinkančią pomėgius, gebėjimus ir darbo rinkos poreikius. Priima ilgalaikių finansinių pasekmių turinčius sprendimus dėl planuojamo įgyti išsilavinimo ar profesijos.</p>

